

Семигіна Т. В.

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ В ГРОМАДІ

У статті розглянуто феномен сучасності - повернення до громади в країнах із різним суспільним та економічним становищем. Проаналізовано роль і форми роботи соціального працівника в громаді. Представлено досвід викладання курсу «Соціальна робота в громаді» в Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

Глобальна тенденція повернення до громади

Робота в громаді (тобто вивчення потреб, планування та впровадження місцевих соціальних програм, орієнтація на догляд за місцем проживання, заохочення місцевих ініціатив тощо) стала одним із найпоширеніших явищ у другій половині ХХ століття.

Загалом ідея громади (спільноти) останнім часом була висунута як відповідь на проблеми нинішнього суспільства й свідчить, на думку вчених, про кризу сучасної держави [1, 2]. Це

універсальна й глобальна тенденція. Всюди у світі - у капіталістичних країнах Західної Європи й Північної Америки, в колишніх комуністичних країнах Європи та Азії, у країнах Тихоокеанського регіону, що бурхливо розвиваються, у менш розвинених країнах Африки, Азії та Латинської Америки - спостерігаються схожі тенденції, схожі ознаки кризи державності, схожі кроки у деінституціалізації та децентралізації управління соціальною сферою. **Національні держави більше не сприймають як утворення, здатні задовольнити всі потреби своїх громадян.** Життя стає індивідуалізованішим;

найважливіші сторони життєдіяльності людини реалізуються не у великих організаціях, а у малих групах, які найбільше відповідають конкретним потребам цієї людини, зокрема духовним та пізнавальним. Більше того, скрізь у світі вкорінюється переконання, що робота централізованих державних установ відрізняється високим ступенем бюрократизму та низькою ефективністю, а їхнє фінансування не забезпечує належної якості обслуговування. Організація діяльності на рівні громади бачиться як прийнятніша, ефективніша й менш обтяжлива для державного бюджету.

Відомо, якщо в людини є можливість вибору, вона воліє, аби допомога їй надавалася вдома й бажано близькими людьми. Громада в цьому випадку виконує функцію упорядкування соціальних відносин та є проміжною ланкою між макросистемою громади в цілому та мікросистемою родинної й особистої підтримки.

Громада як рівень соціальної роботи є привабливою й з огляду **на можливість поєднувати формальні та неформальні види надання допомоги**. Так, у Великій Британії є спеціальний закон, що регулює взаємовідносини у наданні допомоги у громаді, згідно з яким можливо залучати недержавні організації до надання послуг, які повинні надаватися державними організаціями (на підставі так званого соціального контракту).

Ще один момент, який впливає на розвиток у світі роботи в громаді, - це **процес тотальної глобалізації**, пов'язаний з технічним прогресом, що, як це не дивно, породило новий тип мислення і потребу в самоідентифікації, відчуття приналежності до якоїсь конкретної групи, якоїсь громади, а не «глобального селища». Ці соціальні та економічні моменти привели до поступової переорієнтації* поглядів - від державного соціального догляду до роботи в громаді.

Звісно, **громада** розглядається не як певна територія чи просто сукупність людей, а як **ідеальна конструкція, символ, що втілює уявлення людей про певні форми соціального життя**. Ця конструкція є соціальною, бо вона ґрунтується на підтримці, однакості й взаєморозумінні людей, що створює позитивний заряд енергії й цементує соціальні зв'язки. Вважають, що громада, щоб бути громадою, а не просто так називатися, повинна мати кілька основних характеристик:

Спільна ситуація. Ті, хто живуть у громаді, мають спільні риси, що пов'язують їх одне з одним. Це може бути місце проживання, а може бути клас, етнічність, релігія або щось інше. Як правило, все-таки проводять різницю між резидентами і нерезидентами громади.

Мережа взаємовідносин. Громади включають усі можливі відносини. Можливі в сенсі того, що вони не обмежені тільки роботою, або тільки політикою, або тільки спортом.

Колективна дія. Люди усвідомлюють спільний інтерес і спроможні на організацію колективної дії. Так, громада одного будинку може організувати колективну дію, щоб запобігти побудові автостоянки замість дитячого майданчика під вікнами свого будинку.

Сформована ідентичність. Людина у громаді отримує громадську ідентичність. З цією ідентичністю приходять певна емоційна відповідальність, почуття належності до більшої одиниці і певна лояльність стосовно неї [3].

Щодо України, то поштовхом до розвитку роботи в громаді є, вочевидь, кілька чинників:

- погіршення матеріального та психологічного становища соціально вразливих груп населення, а відтак зростання необхідності в нових соціальних послугах та програмах;
- неспроможність державних, передусім стаціонарних/інтернатних закладів соціального захисту, задовольнити потреби людей, зокрема потребу бути інтегрованим у соціальне середовище;
- становлення соціальної роботи як професії, поява фахівців, які мають уявлення про можливість та переваги організації роботи за місцем проживання чи в громадах за інтересами.

Форми роботи в громаді

Дж. Ротман (1968) визначив **три основних напрями соціальної роботи в громаді**:

- 1) розвиток населеного пункту (проекти розвитку громади, розвиток груп самопомоги тощо);
- 2) соціальне планування (програмний розвиток);
- 3) соціальну дію (реформи на користь клієнтів із малозабезпечених прошарків громади) [4].

Узагальнюючи західний досвід, можна стверджувати, що **форми роботи в громаді** включають цілу низку як загальних для соціальної роботи, так і специфічних для цього напрямку видів діяльності: надання послуг, вивчення проблеми, підготовку експертних висновків, звернення за субсидіями, роботу із засобами масової інформації, переговори, угоди, проведення конференцій, проведення страйків, бойкотів, публічних/громадських слухань, акцій громадянської непокорності, представництво інтересів громади, вжиття заходів через законодавчі або виконавчі органи.

Незважаючи на різноманітні теоретичні моделі, усі працівники повинні володіти набором

знань, навичок та методів роботи у громаді. Зазвичай **завдання працівника громади** полягає в такому:

- налагодження та підтримка контактів з індивідами, групами та організаціями;
- розвиток профілю спільноти, оцінка ресурсів та потреб спільноти;
- розробка стратегічного аналізу та планування цілей, завдань та пріоритетів;
- підтримка створення груп;
- підтримка роботи та ефективного розвитку груп;
- продуктивна робота з конфліктами всередині та між групами й організаціями;
- співробітництво й ведення переговорів з іншими агентствами та професіями;
- ефективне втручання у розробку й проведення політики, у тому числі налагодження контактів із місцевими політиками;
- усний та письмовий зв'язок з індивідами, групами й організаціями;
- робота з конкретними людьми, включаючи консультування;
- керування ресурсами, включаючи штатний розпис та бюджет;
- підтримка груп та організацій в отриманні ресурсів, наприклад через заявки на грант;
- контроль та оцінка прогресу, а також найефективнішого використання ресурсів;
- відратування з груп та/або забезпечення ефективного припинення діяльності груп;
- розробка, контроль та оцінка стратегій ризиків можливостей [5].

Головні завдання соціального працівника полягають у: розвитку надомних, денних послуг та служб тимчасового догляду, щоб уможливити проживання людей у своїх власних домівках у випадках, коли це доречно; підтримці доглядальників; координації послуг за місцем проживання; забезпеченні раціонального використання коштів тих, хто оплачує послуги у громаді.

У цілому соціальні працівники використовують такі сучасні **методологічні підходи**:

1) концептуальний аналіз: збирання даних, визначення кількості проблем, оцінка нагальності кожної з них, уточнення цілей, вибір політичних альтернатив та оцінка результатів політики;

2) сприяння взаємодії: створення структур для планування в громаді та ухвалення рішень, висування лідерів, формування групової згуртованості, мобілізація енергії та полегшення зв'язків, обговорення умов та обмін думками між сторонами, залученими в діяльність щодо вирішення проблеми.

Нові ідеї розвитку місцевої громади можуть змінити уявлення про політичні можливості,

але тільки в тому випадку, якщо громада змушує ці ідеї працювати. Для розвитку і використання своїх громадських здібностей місцевій громаді необхідні певні структури й організації. Історично місцеві громади спиралися, головним чином, на дві структури: суспільні збори (форуми) і громадські асоціації. Ці структури створювали в місцевій громаді «суспільний простір» [6]. Отже, для соціального працівника потрібна співпраця з такими громадськими асоціаціями та розвиток місцевих ініціатив у громаді, аби «суспільний простір» сприяв розв'язанню або принаймні зменшенню соціальних проблем і конфліктів.

Навчання соціальних працівників для роботи в громаді

Поступовий розвиток професійної соціальної роботи в Україні спонукає до осмислення різноманітної зарубіжної теорії та практики, можливостей їхнього застосування в українському контексті.

З огляду на виникнення соціальних служб у громадах (приміром, хеседів - професійних соціальних служб єврейських громад, київської благодійної організації допомоги особам із інтелектуальною недостатністю «Джерела», яка впроваджує програми роботи в громаді; інноваційних служб, підтримуваних Українським фондом соціальних інвестицій), поширення практики тимчасової сімейної опіки над дітьми-сиротами та неформального догляду (особливо в селах, за самотніми людьми похилого віку та інвалідами), надання більших повноважень органам місцевого самоврядування, підготовка фахівців із соціальної роботи має обов'язково передбачати ознайомлення з різними моделями та методами роботи в громаді, відпрацьованими в інших країнах. Зрештою це дозволить сформувати в нашій державі фахове уявлення про переваги та обмеження цього напрямку професійної діяльності соціального працівника [7].

Соціальні працівники, які орієнтуються на роботу в громаді, повинні володіти певним набором знань, умінь та навичок. Саме для такої фахової підготовки в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» було розроблено та апробовано навчальний курс «Соціальна робота в громаді». Його мета полягала в тому, щоб ознайомити студентів з принципами соціальної роботи в громаді, дати уявлення про громаду як систему соціальної підтримки та етапи становлення соціальних служб у громаді, висвітлити досвід роботи обштинних служб в Україні та за кордоном, сформувати навички

аналізу особливостей соціальної роботи в громаді.

Курс складався з кількох розділів - «Поняття громади та форми роботи в громаді», «Побудова та розвиток роботи в громаді», «Соціальні програми в громаді».

У рамках цього курсу кожен студент готував творчу письмову роботу. Для цього було необхідно:

- розробити ідею конкретної соціальної програми для конкретної цільової групи/сегмента громади;
- обґрунтувати потребу в такій програмі;
- скласти план впровадження програми (на 1-2 роки);
- визначити штатний розпис, необхідний для впровадження програми, та посадові обов'язки соціального працівника (соціальних працівників);
- визначити необхідне інформаційне забезпечення реалізації програми;
- описати ключові перешкоди на шляху впровадження програми, зокрема законодавчі обмеження.

Студентам 4-го курсу бакалаврату було запропоновано оцінити новий курс «Соціальна робота в громаді» й висвітлити переваги та недоліки курсу, оцінити програму курсу та методи проведення занять і форми організації роботи, зокрема письмової та самостійної.

До переваг курсу студенти віднесли стратегічну важливість для підготовки соціальних працівників. Адже інформація в рамках курсу є корисною для практичної діяльності соціального працівника. Позитивно було оцінено прикладний характер курсу, який логічно поєднує теорію і практику, охоплює різнопланові аспекти соціальної роботи в громаді.

Ефективною та корисною для засвоєння знань і відпрацювання практичних навичок була, на думку студентів, робота в міні-групах (розв'язання конкретних проблем та презентація роботи). Така робота в групах, де за рахунок групових механізмів підвищується зацікавленість, емоційна залученість до проблеми, що розглядається, поліпшує сприйняття нової інформації. Перевагою було й використання ігрових методик - імітування ініціативних груп у громаді, державних агентств, зокрема Мінпраці, та соціальних працівників у громаді.

Студенти також відзначили, що курс дав можливість побачити соціальну роботу як таку, що може реально щось змінювати в суспільстві, хоч і не на великих територіях, допоміг майбутнім соціальним працівникам чіткіше зрозуміти межі своєї роботи.

Разом із тим студенти зауважили, що не розглядалися проблеми взаємодії громади з органами місцевої влади, права та обов'язки громади, мало уваги приділялося вивченню процесу співпраці соціальних працівників та соціальних служб у громаді з органами місцевого самоврядування і органами державної влади. Студенти запропонували більше уваги приділяти взаємодії керівника тієї чи іншої програми, що впроваджується в громаді, та місцевої влади (процедури, методи, шляхи впливу, можливості).

Слушне узагальнення ідеї курсу зробила студентка Юлія Оса: «На сьогоднішній день соціальна робота в Україні знаходиться на такому рівні, що вкрай необхідно давати знання майбутнім професіоналам даної сфери: як розпочинати роботу в громаді, які сильні і слабкі сторони громади слід враховувати при плануванні соціальних програм, які механізми взаємодії місцевих ініціативних груп і державних агентств є і можуть бути застосовані при роботі в громаді і ряд інших питань. Дати відповідь на подібні питання, власне, і покликаний курс «Соціальна робота в громаді». Тому опанування цього курсу є дуже важливим для професійної роботи в громаді і взагалі - на шляху до побудови громадянського суспільства в Україні в цілому».

Висновки та узагальнення

З урахуванням досвіду викладання курсу «Соціальна робота в громаді» в Національному університеті «Кієво-Могилянська академія» та думок студентів, котрі слухали цей курс, до його програми внесені зміни та корективи.

По-перше, ця дисципліна викладатиметься не в бакалавраті, а в магістеріумі, позаяк робота в громаді є досить складним і комплексним видом діяльності, що потребує інтегрованого підходу й різнопланових знань.

По-друге, в курсі робитиметься більший наголос на співпраці соціальних служб та органів місцевої влади, правовому регулюванні роботи в громаді, власне, його зміст більше відповідатиме західному курсу на кшталт «Community Policy and Practice»). Але змінюється не тільки зміст дисципліни, а й її назва, відтепер вона називатиметься «Соціальна робота в громаді та місцеве самоврядування».

По-третє, оскільки передбачається, що студенти магістеріуму вивчатимуть такі курси, як «Соціальне проектування», «Соціальне планування», «Інформаційне забезпечення соціальної сфери», то в курсі стосовно соціальної роботи в громаді має бути зменшений розділ щодо вивчення потреб громади, планування програми

та її інформаційного супроводу, а натомість детальніше мають вивчатися специфічні методи соціальної роботи в громаді. Хоча інтегративний характер курсу необхідно зберегти, аби дати студентам уявлення про комплексність та системність сучасної соціальної роботи в громаді.

Звичайно, розвитку й удосконалення потребує не тільки навчальний курс, а й фахове розуміння соціальної роботи в громаді. Допоки в

Україні залишатимуться суперечливими й саме поняття громади, й зміст соціальних програм, що реалізуються на локальному рівні, й зміст діяльності професійних соціальних працівників, котрі не завжди є членами громади, й умови співпраці громадських соціальних служб і органів місцевого самоврядування, у підготовці соціальних працівників до цього виду діяльності пануватиме певна невизначеність і неоднозначність.

1. *Спергел И.* Территориальная община: эволюция // Энциклопедия социальной работы - В 3-х томах,- М., 1994.- Т. 3,- С. 315-320.
2. *Пейн М.* Сообщество как основа социальной политики и социального действия // Взаимосвязь социальной работы и социальной политики.- М: Аспект Пресс, 1997.— С. 48-60.
3. *Софій О., Клеманська Л.* Громада - це... Деякі думки щодо курсу «Розвиток громада» (ІМГС) // Громадські ініціативи,- 2001,- № 3.
4. *Гилберт #., Снехт Г.* Социальное планирование и организация в местных общинах // Энциклопедия социальной работы.- В 3-х томах.- М, 1994,- Т. 3,- С. 252.
5. *Майо М.* Работа в сообществе // Практика социальной работы / Под ред. К. Ханвея и Т. Филпота - К., 1996 - С. 96.
6. *Скочиляс Л.* Від традиційної політики до політики громад // Громадські ініціативи.- 2001.- № 3.
7. *Семигіна Т.* Работа в громаді як складова діяльності соціального працівника // Соціальна політика і соціальна робота,- 2001,- № 4.

T. V. Semigina

TRAINING OF SOCIAL WORKERS FOR COMMUNITY WORK

In the article, the phenomenon of community and peculiarity of social work in a community are analyzed, and main aspects of social worker's activity in a community are described. Author discuss the curricula of course «Social Work in Community» and lessons learned in its teaching.